

Այլ հրահրելու է անհատական
 Գրք. 117 Է. Է. Է. Է.
 Տարեկան Գրք. 24 Կ. Կ. Կ.
 Ա. Է. Է. Է. 12 Կ. Կ. Կ.
 Ա. Է. Է. Է. 40 Կ. Կ. Կ.

ԱՐԾՈՒԻԱ
ՏԱՐԹՆՈՅ

Ո՛ր Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է.
 Դ. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է.
 Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է.
 Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է. Է.

Ա. ՏԱՐԻ Թ. Ի. Ի. 2. 2

1 8 6 4

Յ. ՈՒԼԻ Ս. 1 5

Մեր հայրենակից վանեցի Ազգայ-
 նոց ներկայ կենդանավարժան վրայ հա-
 մառօտ հայեցուածքը .

Այս գեղեցիկ աշխարհի թշուառ դը-
 դուց կեանքը գրեթէ հանրաժանօթ է բո-
 լոր աշխարհին . առողջ ելք իրենց մօրէն կը-
 ծնանին պանդխտութիւն երթալը , գրեթէ ,
 իրենց առաջին բաղդ եւ ճակատագիր կը-
 գրեն . եւ իրաւունք քիչ մաս կը տնուին Պօլիս
 դնացած չեն , պանդխտութիւն քաշած չեն .

Ասէն երկիր հասարակաց առած կամ
 ըստպէ եղած բան համարված է , որ կա-
 սեն « վանեց րոց կազմ մինչեւ Զմառ-
 տանը հասեր է » . Հետաքրքիր եղողը ի-
 բրաւցնէ շատ քաղաքաց մէջ կարօշէ գըտ-
 նել վանեցի հայ .

Առաւելապէս ի Պօլիս կ'ըլմեն . ուր շէր-
 ջահայեաց ազգայնոյմը աչք կտրեկցաբար
 կըրնայ տեսնալ զանո՞ք խումբ խումբ շը-
 ուաւստ եւ կենսասպառ ծառայութեանց
 մէջ . խումբ խումբ բեռնակիրներ , խումբ մը
 ծերունիք մուրաչկան , խումբ մը երիտա-
 սարդներ տանց սպասաւոր (էրլազ) . խումբ
 մը պատանիներ եւ մատղաշ անմեղ տղաք-
 ներ սրճապան (խայլէջի) . խումբ մը աւե-
 լիւծու (չօրչի) . եւ ուրիշ խումբեր որպէս
 պէտք որո՞՞րց եւ աշխատութեանց մէջ են .
 նաեւ խումբ մի եւս ձեռն ի՞նձոց պարսպ
 ի զործոյ , պարսպ ի յուսոյ , իբրու շրջաւ
 ի խելաց՝ իր իրից եւ անձնակորոյս կերպ
 կերպ մղրութեանց ծառայ եղած . (Ի՛նչեր
 կան , որ պատուաւոր կարգի մէջ կ'ըտնուին .
 եւ ասոնք են պանդխտագետներ (օտապա-
 ղք) . նոր պիտած են քանի՞ քանիք ալ որ-

հետի եւ առ ու տուրի պարսպել . արդէն
 վաճառակոմներ խիստ քիչ են . — Ո՛հ ,
 Աստուած . տար բոլորովին կտրէր սոցա վա-
 ճառականութիւնը . Ասոր պատճառը իր
 տեղը կ'գրեմ . Կոռմը միալ սեւ հագած ,
 հագածը կտրած , ոտքն ու գլուխ բաց ,
 փեղծ ու կրակ բահանայք , որը գերեզմա-
 նատուններ եւ եկեղեցեաց դռները կ'ըջնին .

Այս քանի տարուան մէջ աւելի շատ
 շատցան Պօլիս գնացողները . եւ մինակ այս
 ասորի գարնանէ մինչեւ ցարդ՝ կ'պտմեն
 թէ . 5 — 6 հազարի չափ գնացին . Ետե-
 րը ես աչօքս տեսայ , « հայս տարի սկսան ի-
 րենց ամուսին ու զաւակներն ալ հայրեն-
 եաց ծոցէն հանել . շատ մարդ իր տուն ու
 սյղիլը ծոխած » , որ առել է իր արմատը
 այնտեղէն կտրած , ընտանեաց ձեռներէն
 բռնած գնացեր ի բաց . Զառաջ սղորու-
 թիւն կար , երիտասարդ , կամ պատանիմը
 որ ի պարտուց եւ չշահուելուց սոխպեալ
 ի Պօլիս պիտի երթար , կամաւ , ակամայ
 կ'ամուսնացնէին . « Ո՞րքեկապիկք , որ չկըտ-
 րի » , կ'առէին . եւ այսպէս թէեւ հարսն ալ
 փեսան ալ շատ թշուառ ու դժուար վիճա-
 կի կ'տիրանային իբրամէ բաժնուելով . բայց
 սիրտերին միմեանց հետ սուրբ եւ անբա-
 ժան սիրով կ'ապուած էր , ու իրենց ողջա-
 իտահութեան վրայ հակոյններ կային . ուստի
 պանդխտի տեղը հանապազ իր տուն կը-
 նայէր . եւ որչափ կարող էր կ'ընանար շուտ
 վերադառնալ . այն ժամանակներն ալ ի Պօ-
 լիս վաստակ շատ կար . Այժմ ասոնք ամբէն
 ալ եղծեալ են .

Այս , ի Պօլիս գնալով գտնով Ամենցիք .
 շատ լուսաւորվեցան , եւ արդարեւ դըդ-

րոյնեբու հաստատութիւն, նկեղեցեաց նո-
րոգութիւն, պարզութիւն, պայծառութե-
թիւն. շոփանիւրուն եւ տանց շէնքերու
քարեկայելչութիւն եւ զեղեցկածեւ ծար-
տաւրապետութիւն, քաղաքական յոռաջա-
ղիմութիւն, քաղաքս վսրակաւիլութիւն.
իրաց դատու մը, իրաւանց ճանաչումը. եւ
այլ աշտպիսի գովելի վարմունք եւ սովորու-
թիւնք ուսան ու հաստատելին յ՛ անայ
մէջ սակայն երանի էր, նեթէ այս նորամու-
ծութեանց հետ, եւ տեղւոյն նախնական գո-
վելի վարմունքներ ու սովորութիւններն ալ
չթողուին չմոռնային, որոց վրայ ցաւե-
լով պիտի գրենք իր կարգին :

Այժմ մենք դառնանք մէկալ կողմն ալ
նայինք ու կ'տեսնանք ճախորդ եւ աղքա-
տացուցիչ ծառքաներ ալ մտուցին ի Վան,
Պօլիս գնացող էկողներ. որոց մէջ, թե-
րեւս յուշ իմանալով, շուտիցան անձա-
րացան, եւ այսօր վախճուտ վրայն իրենց
դիտուն ծար կ'գտնան :

Սկսեմք վաճառականութենէն, ամէն
բան սկսեր է վաճառականութենէն. սհա
որ վերը գրեցինք « Աստուած տար բոլորու-
վին կտրէր սոցա վաճառականութիւն »
տեղն էկաւ պատճառը բացատրելու :

Քանի որ Պօլիսէն ձերմակ ամերիկաններ
չէին դար ի Վան, Վանա, մէջ հազարէն ա-
ւելի տուն կար կտաւ գործող, քանի մարդ
նոցա համար գործաւոր կ'լինէր. քանի մարդ
բամբակ կ'ծախէր, քանի մարդ կ'զգէր.
քանի թել ու դերձան կ'ըլորէր եւ յ՛ աս-
պուրականի մէջ ամէն ժարդ այն կտաւ կը
հաղկէր : Այսպէս քանի գործարան եւ
գործաւորք կային, որ չիթ, որ շիւայ, որ կա-
տաք, որ կապոյտ, որ կարմիր ու գոյն գոյն
կը ներկէին կտաւները : Քանի գործարան
եւ գործաւորք կային որ շալ, քաղախիկ
(կարճ յապոյ) . մեծ յապոյ, խամքի, եւ
այլ կերպ կերպ զգեստեղենները կ'գործե-
ին, եւ բոլոր Աստուգութեան դասնք կ'զը-
նէր հագներ : Չորիսայ հայնօղը՝ մասով
ցոյց կուտային. պատմայ՝ միմակ Պօլիսէն
էկողներ կուեննային. եւ այս ժամանակ
գնացող էկողներն ալ ինչպէս քիչ էին :

Այժմ աւականութիւնը փոխ դրեց Պօլի-
սէն թրթրիկ ու աչքը իսրօղ վաճառքներ

ի Վան. եւ գրեթէ հասարակաց անձը անձն-
մով գնեց փոխարինեց ի Պօլիս. վստի ա-
մէն մարդ դարձաւ պոյն գնել. որը ածա-
նութեան խարուբով. որը վայելչութեան.
որ՝ ստակ պիտի պարտք առնէր վաճառակա-
նէն. սոյնպէս եւ մէկ կը՝ որոյեղ տայրկամ ողբին
ի Պօլիս տակէ տուէր վաճառականին, ու
սա կու գայ տեղոյ ընկերէն ու զելու. կ'հա-
նէ վաճառակաւը կէսմը տակ, կէսմը վա-
ճառք կ'վճարէ, եւ ի՞նչ գիտէ քանիի հաշ-
վելով, ու ի՞նչքան ժամանակ վրայ անցունե-
լով. բայց թէ կամաւ թէ անկամաւ պիտի
առնէ. եւ այլ շատ պարագաներ կան
այսպէս :

Ահա սոյն առթիւնքը քակեցին աւերե-
ցին տեղացի բոլոր գործարանները. պարա-
պեցուցին աղքատացուցին գործաւորները.
հարստացան այս քանիմ մասնաւոր անձինք.
բայց ասոնք փոխանակ մեծամեծ գործա-
րաններ շինելու, եւ նոր նոր մշակութեանց
ձեռնարկութիւն անելու որոց մէջ հասա-
րակութիւնը իրեն գործ եւ ապրուստ ծա-
րէր. երան սրճանոցներ շինեցին. չքօտանաց
եւ վայելչութեան սեւեր ու կերպի հը-
նարեցին. հարիւրաւոր գինետուններ բոց-
վեցան. ժողովրդեան կեանքը ու քսակը
փճացնելու դարան, ասոնք են պարսպորդ-
անձանց. որ հալեցնելու տեղի. երիտասար-
դաց զուարճութեան եւ իղձ յագեցնե-
լու վայր. ծերոց՝ բանրատանաց տուն. եւ
կեղեցականաց գայթակղութեան խորան.
արհեստաւորաց եւ վաստակաւորաց համալը
կողոպտուելու ծանապարհ. հոգ ոց կորու-
տեան լայան. այս տեղեր ամէն նուսններ
զիրար կ'գտնեն. այստեղի անվայելքաներ,
մոլի խօսակցութիւնք, վնասակար դիպ-
վածներ կ'գործվին. կեանքեր, կայքեր եւ
հոգիներ կ'կորսուին : Այժմ մեզք, որոնք
պատճառ եղած են տանց : Մարդ կայ
որ մէկ օր մէկ հացի տակ չի կրնար վա-
որելիլ, եւ իր ընտանին ու զաւակ անօթի
կ'մնան. ինքը կեց թոյ անպատճառ գինե-
տուն եւ քանիմ անգամ արքայատուն կ'համ-
բուրէ պարտք կ'զրէ. եւ իրիկուն ձեռն
ունայն կու գայ իր ունայն տունը :

(Երբեմնակութիւն)

ՍՍԷ ՍՍԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒԹԻՒՆ
ՏՄՐՈՆՈՅ ՄԻՋ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ
ՊԵՃԱԿԻ ՊԲԱՅ-ՔԱՆԻՄ ՌՈՍԲ

Նսխորդ թուով Սահմանադրութեան
վրայ յօդուած մի հասարակեցինք, որոյ
շարունակութիւնը քիչքիչ երկար՝ եւ դեռ
գաւառականաց չլսելու ժամանակ լինելով,
ընդհատեցինք, պահելով իր ժամանակին:

Այժմ ուրսխութեամբ մի հասարակեցինք
ինչպէս որ հրատարակեցինք ալդէն թէ
Սուշ աւանի սէջ () գնական ժողով կազ-
մուած՝ եւ հինգ թուի եկեղեցեաց հինգ
թաղական խորհուրդներ ընտրուած ու հաս-
տատուած են. որք ըստ իւրեանց պար-
տաւորութեան եւ կարողութեան կ'ընան
յօժարութեամբ եւ քովելի աշխատու-
թեամբ իրենց պաշտօնները կատարել մա-
նաւանդ զպրօցներուն հոգ սանել:

Այժմ կենտրոն մէջ ի Վաշտ եւ ի Ղու-
խուր հիսուն գեղէն աւելի օրինաւորապէս
սահմանադրուեցան. այնպէս եւ երկու
Պուշանքներ, որ 24 գեղ են. իսկ եւ
Բաւաշէն, որ 23 գեղ են. մնացեալ տեղեր
ու գաւառներն ալ նորէն հրահանգ եւ
գործադիրներ զրկվցան, որք ամենայն
անձնանութեամբ կ'աշխատեն եւ յա-
ռաջ կ'աւանդեն. եւ ժողովուրդ ամենայն սի-
րով կընդունին ու կ'հնազանդին:

Ինքնորոշք. թեթեւաբար սոսկ ուրա-
խութիւնով զգալով մի կարգաբայստոյնը,
այդ բաւական չէ, ձեր աչաց եւ հոգեոց
առաջ բերէք ժողովուրդը ի թշուառու-
թեամբ, աղքատ, զրկեալ, չարչարեալ, վի-
րաւորեալ, յափշտակեալ, հարստահարեալ,
անիրաւեալ, սպանեալ, եւ բոլորովն անկ-
եալ անապաւէն, անյոյս, եւ անլոյս... Դհ
գրել չի գար այցա աղէաներ. աչքը չի կըր-
նար տեսնալ. սիրտը չի դիմանար առանց
յարին՝ յարատառս միջկեղու. ողորմե-
լին մինչեւ իրիկուան ապրիլու յոյսառնի,
կրողքէ՝ ձայն չունի. բայց դեռ գահմա-
նադրութիւն կընդունին. Հայոց ցիւղեր գոր-
ծադիրներէն, եւ չկրցինք կատարեալ շնել-
ու ալ չենք կրնար կատարեալ գրել, սրաւը-
նիս չի ներեր. թէ ինչեր տեսեր են...

Բանի տարիէ այս ժողովուրդ պօսալով
լարով եւ բողոքելով, դեռ լսող մի չեղաւ

իրենց. լոյս մի չեղաւ իրենց. Վարչութիւն
որ լաւ տեղեակ է այցա ձայնին ու չի ձա-
կին. Վարչութիւն թող զթու թիւն անէ,
խնամք տանի այստառապեալ ժողովրդեան.
Թող իր ամէն ուժը ամփոփէ, իր գործին
աստուածօրութեամբ, ազգասիրութեամբ, մար-
դասիրութեամբ շարժէ այս մարմին. թէ կուզէ՝
թող միանգամ թողու որ մեռնին թէ կը-
րժշկէ՝ թող շտապէ, զի սհա հոգին ի բե-
րան հասեր է: Եթէ, ազգասէրք, եթէ
Վարչութիւն. եթէ՝ ազգ եւ եկեղեցական
նութիւն. զպրօցներ կ'հաստատէք. սահման
կ'դնէք. շտա րանի անուն կ'հանէք. ու
այսպիսի երկիրներ ազգային ահագին մար-
միններ ողջ ողջ կ'թաղվին. այսօր Սուշ,
վաղը Վան. Վաղուց. Բիւրդիստան. միաս-
օր են են: Ալ որի համար լուսաւորութիւն,
որի համար պատրաստութիւն. որի համար
ներկայ, որի ապագայ... դեռ չտեսնաք Պօլ-
սոյ ձայնը ազգասէր եւ ոսկիով փառասէր
անձինքնէն մէկ քանիւր այցելու-
թեան աչքով ու ոտքով պտտելին ի Հա-
յաստան. դեռ չունին Հայաստանի վրայ
ուղիղ գաղափար: Աշխարհմը կ'անցնի, կը-
պօսանք. բայց մեր ազգասէրներ որ ամա-
րանոցներ կ'երթան, որ Աւրոպայ օդային
խութեան, որ պաշտօնէն հրաժարական կու-
տայ, որ թաւրոններու մէջ հոգի կուտայ,
որ կերպ կերպ վայել լսասիրութեամբ կը զը-
ուարձանայ: Արթագաններ, գաւառներ
գընացին ձեռաց. Վարչութիւն Հայաստա-
նի մէջ Հայուն կեանք չ'մնաց. չ'մնաց. չը-
մնաց... Վարչութիւն

Այս ստեղծ ազգ. Վարչութիւն չենք
կրնար մեղադրանաց տակ առնել, այդ
յանդգնութիւն չենք ըներ մենք. եւ ոչ
այն անհատ ճշմարիտ ազգամէրներ, որոց
կեանք մէկ մէկ յոյս եւ ապաստան է ազ-
գին. նուիրուած իրենց կամքն ու խորհուրդ-
իսէր Հայաստանին աղօթոց առաջ մեք պաշ-
տօն կ'մատուցանեմք. բոլոր ազգի յոյսն
Աստուած՝ ու աղօթք մնացեր են: (Յոյս
եւ բարեխնամ Տէրութեան շնորհքն ու
զթութիւնն:

Դառնալով վերջապէս մեր աղէտացին
ու տրամադրին ճանապարհէն՝ գովենք այս
ժողովուրդ, որ ամենայն սիրով ընդունեց եւ

դիւրաւ գործադրեց իւր մէջ զՍահմանա-
դրութիւնն : Սահմանադրութիւն որ լու-
սաւորեալ քաղաքներ այնչափ ծախսաւ ծա-
խաւի գործակաւ, սիրտըսկտ վերաւորեց, եղ-
բայր գեղորայ մասնեց, հոս խաղաղու-
թեամբ իւր վերաւորեալ անձամբ՝ բայց ա-
ռողջ հոգւոյ հարազատ ոգիներէր սղջու-
նեց : Եւստ արտաձուր աղիտութիւն չէ : Դէ-
պարծենցող լուսաւորեալ : Զո կարծած
Հայաստանի յիմար քան զքո հօթն ազ-
գի լիջու գիտցողը պարսնութիւն լաւ կրնայ
հասկնալ ճշմարտութիւններ : միայն հասկա-
ցուցօղն է պակաս : Եւստ տեղ գոհութիւն
եւ գովութիւն գեր : Երեմիա վարդապե-
տին եւ Օգնական Ժողովոյ Զանից որոց շը-
նորէր : Գործադրելիք առաքելական աշ-
խատութեամբ դիւրեցուցին հասկցուցին
եւ գործադրելին զՍահմանադրութիւն
ամենայն դիւրութեամբ, բայց գրեթէ քան-
ձինս զոհելով գործադրել :

Ըրթ : Արտապետ վարդապետ Լիզուա-
ցին որ Բաւնաշենու գաւառը զնաց, բարբա-
րոս եւ անգուսպ քրդերու միջէն սարսափով,
եւ Ժայռի կիսելով հետի ռոս քաղիւղով կա-
տարեց իր պաշտօնը, որ եւ այժմ զնաց ի
Ներքին դաշտ գործադրել :

Ըրթ : Յարութիւնն եւ Մարտտեան
Յօհաննէս վարդապետներ սուրբ Ըտաքե-
լոց միաբանք : Իսլաի մեծ մասը եւ բոլոր
Չուխուր գործադրելին, անտոնիլե անմե-
րելի արկածներ իրենց աչքով տեսնալով եւ
զարհօրեալով մը անցնելով, որ եւ այժմ զը-
նացին ի Արդօ գործադրել :

Այնպէս եւ Մշոյ Ըրթ : Տէր Զակովը
քահանայ Պատրիարքան եւ Պ. Պաղտատար
Քիւրքեան իսլաի մէկ մասի գեղերը
գործադրելին դառնալոյն ազնաներ տես-
նալով ու տոնալով :

Պ. Արծուոյ երկու ձեռն Արքայր-սարկա-
ւագ, եւ Պ. Յարութիւն : Տ. Զակովեանց
Մշոցին ի Պաղտարքա գործադրելին, ան-
տանելի տոտապաւնքներ եւ զրկանքներ
տեսնալով ու արտասուելով ի մէջ Ժողովրդ-
դեան :

Այնպէս եւ Արծուոյ ձեռնելին Պ. Տիգ-
րան Բիրջանեանց զրկելեալ ի խնդու-
գործադրել :

Վերա ամէնքն ալ անթշտիկ պաշտօնա-
կալք Սահմանադրութեան վիշտ եւ աօթ,
քաղց եւ ծարաւ, նեղութիւն եւ լոց
յանձն առնելով վաճառորարար Վճառա-
յեն : Երբ որ առնելով իրենց մի միայն
ազգի օղուա, հայրենեաց պարտաւորու-
թիւն : Արքութեան հնազանդութիւն, եւ
գեր : Առաջնորդի ու Օգնական Ժողովոյ
բանացի խրախոյս :

Եւ սքանչացած եւ սոցա ու այս կերպ
առաքելութեան վրայ, եւ մեծապէս կ գո-
վեմ զիրենք, եւ եւս մեծապէս զայս Ժողո-
վուրդ՝ որ իրենց հոգեվարք վիճակի մէջ,
դեռ կանոնաւորվի կ սիրեն :

Չուխուր որ Մշոյ փոքր գաւառ մի է,
այս երկու տարուան մէջ 346 տուն 865
միայն արու եւ հասակաւոր անձինք հայ
գաղմական գնացել են . . .

Ամսոյս 1 ին Մշոյ գայմագամ մեծա-
պառի Լիզուա փաշան ի Ս. Վ. վանքս աշ-
ցելութեան եկաւ : Հոս կ գտնուէր Գեր.
Երեմիա վարդապետը, որ միաբան վարդա-
պետներու բազմութեամբ եւ զպրօքակա-
նաց երգասացութեամբ դիմաւորեցին : Եր-
բին մեծապատուութեան. երեք օր ի վանքս
մնաց արթանաւոր պատիւ ու մեծարանք-
ներ նախորդեցան իրեն : Իսլաի հաճեցաւ
անձամբ զարդելն այցելութիւն ընել ուր
ուղերձ մի կարգացին աշակերտք. եւ երգ-
տասցութիւնք ու օրհնաբանութիւնք մա-
տուցին : Երբին մեծապատուութիւն քաջա-
լիքեց զմանկալին. եւ ապա վանքիս ամէն
կարգ ու կառավարութիւն աչքէ անցուց,
գովեց, եւ յորդորեց ի վրութիւն եւ ի շի-
նութիւն :

Իւր հետ եկած էին նաեւ Կորնոյ քա-
ղաքական մէջիսի Ըզայ մեծապատիւ
Սաֆար պէյ, որ պաշտօնովմը ի Մուշ կը
գտնուէր. եւ մեծայորդ Ըզայ Վարդան
Մամիկոնեան, ու իրենց հետ ալ եւ ալ
պարտաւարք :

Իսլաի Գարծնոյ Արծուիկիս
Գ. Արուանձտեանց, ձեռն Պ. Արծուոյն :
Ի ՏԱՐՈՒ . Ս . ԿԱՐԱՎԱՆՏ . ՏԻՊ Զ . ԱՐԺՈՒՅԵՆ